

Přetrvávající segregace romských dětí v českém vzdělávacím systému

Tuto zprávu připravilo Evropské centrum pro práva Romů (ERRC) společně s Romským vzdělávacím fondem (REF). Studie se opírá o terénní výzkum, který provedlo ERRC ve spolupráci s českými nevládními organizacemi Zšvůle práva, o.s. a Vzájemné soužití. Doporučené kroky byly konzultovány se zástupci programu podpory vzdělání (Education Support Program) a programu pro malé děti (Early Childhood Program) nadace Open Society Foundation a se zástupci Open Society Justice Initiative.

SHRNUTÍ

1. ledna 2005 vstoupil v platnost nový zákon, jehož cílem bylo odstranit diskriminaci a segregaci romských dětí v českém školství. Současně bylo do vzdělávacího systému zapojeno několik důležitých prvků, včetně romských asistentů a přípravných kurzů. Cílem těchto opatření bylo podporovat školní integraci Romů a dalších dětí přicházejících ze znevýhodňujícího prostředí.

13. listopadu 2007 Evropský soud pro lidská práva rozhodl, že segregace romských dětí ve školách určených pro děti s mentálním postižením (tzv. zvláštních školách) představuje nezákonnou diskriminaci a je porušením Úmluvy o ochraně lidských práv a svobod. Přes výše zmíněnou školskou reformu a rozhodnutí štrasburského soudu zůstává dodnes v bývalých zvláštních školách (nyní přejmenovaných na „praktické školy“) neúměrně mnoho romských dětí.

Výzkum ERRC provedený v roce 2008 ve spolupráci s Romským vzdělávacím fondem na vzorku 20 praktických škol potvrdil, že romské děti jsou nadále neúměrně často umisťovány do praktických základních škol. Z praktických škol navštívených zástupci ERRC, které poskytly přibližné údaje,

- v osmi z 19 škol romské děti představovaly více než 80% žáků,
- v šesti z 19 škol romské děti představovaly 50 až 79% žáků a
- pouze v pěti z 19 škol romské děti představovaly méně než 50% žáků, přičemž nejnižší podíl byl 14%.

Přestože přesný podíl romské populace v České republice není znám, podle neoficiálních odhadů je to maximálně 2.9%.

Ve většině zmíněných případů byly romské děti převedeny do praktické školy z běžné základní školy na konci prvního ročníku školní docházky, a to na doporučení vedení základní školy. Průzkum ukázal, že romští žáci umístění do praktické školy téměř nikdy nepřecházejí do běžné školy. Ve 14 školách navštívených zástupci ERRC pouze pět romských dětí přešlo od školního roku 2004/2005 z praktické školy do běžné základní školy. Čtyři z těchto pěti případů se navíc staly v jediné škole na Ostravsku, odkud pocházejí rodiny zapojené do zmíněného štrasburského sporu D. H. a další versus Česká republika.

Školský zákon z roku 2005 zahrnul všechny školy v České republice poskytující základní vzdělání do široké kategorie „základních škol“. Kategorii „zvláštních pomocných škol“ pro děti s lehkým mentálním postižením současně nahradil kategorií „praktických základních škol“. Tyto školy jsou však ve skutečnosti totožné s bývalými zvláštními školami a poskytují žákům stejné substandardní vzdělání jako bývalé zvláštní školy.

Strukturní rozdíly existující před rokem 2005 se projevují dodnes. Organizace různých typů základních škol zůstává stejná – praktické základní školy jsou spravovány krajskými zastupitelstvy, zatímco běžné

základní školy zřizují obce. Tato praxe pouze posiluje již existující strukturální rozdíly a nerovnosti mezi těmito dvěma typy základních škol.

Děti navštěvující praktické základní školy se nadále učí podle upravených osnov pro děti s mírným mentálním postižením, čímž jsou v oblasti vzdělání výrazně znevýhodňovány. Rámcový vzdělávací program nemění osnovy praktických škol tak, aby byly rovnocenné s osnovami běžných základních škol, ale naopak místo vědomostního vzdělání klade důraz na rozvoj „praktických“ dovedností. Jedinou viditelnou změnou je zavedení výuky anglického jazyka a výtvarné výchovy ve většině škol. Navíc přibývá učitelů praktických základních škol, kteří navštěvují kurzy speciální pedagogiky zaměřené na výuku dětí se zvláštními vzdělávacími potřebami.

Výrazné nedostatky v zákonech a v praxi při pedagogicko-psychologickém hodnocení romských dětí nadále podporují neoprávněné umisťování romských dětí do škol a tříd se substandardními osnovami omezujícími možnosti dalšího vzdělání a budoucího zaměstnání. Pedagogicko-psychologické poradny nadále používají stejnou metodologii jako před rokem 2005. Rovněž neexistuje zákonná povinnost opakovaného hodnocení dětí umístěných do praktických škol, pokud o to rodiče nepožádají, ani komplexní hodnocení odborných posudků vydaných pedagogicko-psychologickými poradnami. Většina romských dětí zůstává v praktických školách až do deváté třídy a poté školství opouští.

Nové kategorie zavedené do českého vzdělávacího systému v roce 2005 – jako například „sociálně znevýhodněné dítě“ – jsou zdrojem stále častějších nedorozumění, neboť pro zařazování dětí do těchto kategorií neexistují žádná kritéria. Účinek postupů navazujících na změny v české legislativě, jakým je například Koncepce (projekt) včasné péče o děti ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí v oblasti vzdělání, je tudíž obtížné hodnotit, neboť systematické kvantitativní údaje o dotčené cílové skupině – sociálně znevýhodněných dětech – nejsou k dispozici.

Pohovory ERRC s romskými rodiči odhalily křiklavý nedostatek informací o změnách, které nastaly ve vzdělávacím systému v roce 2005 a které se týkají jejich dětí. Ve Středočeském kraji pouze tři z 29 rodičů potvrdili, že byli o změnách informováni. Přejmenování zvláštních škol na praktické školy přesto údajně mělo za následek omezení negativních asociací spojených se zvláštními školami, které byly všeobecně vnímány jako školy pro postižené studenty. Podle ředitelů některých praktických škol tato změna názvu usnadnila dohodu s rodiči o převedení jejich dítěte do praktické školy.

Nedostatek informací při rozhodování romských rodičů o vzdělání jejich dětí představuje vážný problém, který přispívá k pokračující segregaci romských dětí v bývalých zvláštních školách. Mnozí romští rodiče zůstávají v nevědomosti, neboť vzdělávací instituce nebyly schopny jim poskytnout dostatečné informace o právech a povinnostech rodičů v této oblasti, včetně práva rozhodnout, kterou školu jejich dítě bude navštěvovat.

Průzkum ERRC rovněž odhalil, že na umisťování romských dětí do praktických škol mají rovněž vliv finanční ohledy a také to, že v některých rodinách již jedno nebo více starších dětí praktickou školu navštěvuje, a proto je pro rodiče výhodné poslat mladší děti do téže školy.

Jedna třetina pedagogicko-psychologických poraden navštívených zástupci ERRC přitom uvedla, že romské děti jsou čím dál častěji hodnoceny a převáděny do praktických škol na žádost vlastních rodičů, a to často proto, že dítě nebo jeho rodiče jsou v navštěvované běžné základní škole vystaveni rasismu, diskriminaci či šikaně. Mnohé z těchto dětí se přitom jeví schopné vzdělání podle standardních osnov.

Z pozitivních změn je třeba zmínit, že česká vláda začala otevřeně přiznávat nedostatky tohoto systému a učinila některé předběžné kroky k jejich nápravě. Kromě změn v právním rámci došlo k nárůstu počtu přípravných kurzů pomáhajících romským studentům se zvládnutím učiva. Na druhé straně se zdá, že tyto

kurzy mohou rovněž sloužit jako nástroj pokračující segregace Romů a jejich umísťování do praktických škol.

Přes chvályhodné záměry na straně vlády je celkovým výsledkem to, že tři roky po novelizaci českého školského zákona a rok po vynesení rozsudku ve sporu D. H. a další versus Česká republika zůstává zcela neúměrná část romských dětí v praktických základních školách, které učí podle zvláštních osnov pro mentálně postižené žáky. Školský zákon a vzdělávací praxe na celostátní a místní úrovni tak z pohledu většiny romských dětí v České republice nepřispívají k odstranění školní segregace.

Na základě výše popsaných zjištění ERRC doporučuje vládě České republiky přijmout následující opatření:

- i. Zrušit kategorii „praktických základních škol“ a převést všechny děti, které v nich v současné době studují, do běžných základních škol.
- ii. Formulovat a přijmout komplexní, dlouhodobý a všestranný strategický plán s jasně stanovenými dvouletými a čtyřletými cíly pro odstranění školní segregace romských dětí, a to na základě celostátní debaty za účasti romských organizací, odborníků na vzdělání a zástupců vlády a krajských a obecních úřadů.
- iii. Ve státním rozpočtu vyčlenit finance určené specificky pro realizaci tohoto plánu, včetně vzdělávací a sociální podpory dětí, které přejdou z praktických do běžných základních škol.
- iv. Učinit odstranění školní segregace zákonnou a vymahatelnou povinností a veřejně deklarovat, že s ohledem na rozsudek ve sporu D. H. a další versus Česká republika si česká vláda dává za cíl do roku 2015 odstranit segregaci českého školství a zajistit rovný přístup ke vzdělání pro všechny.
- v. Zakázat výuku dětí, které nejsou mentálně postižené, v praktických školách, a to i v těch případech, kdy by s tím rodiče souhlasili nebo o to žádali, a umožnit rodičům žalovat zástupce školy, kteří umožnili neoprávněné umístění jejich dětí do praktické školy.
- vi. Vytvořit systém finančních pobídek pro školy, které přijmou děti z praktických škol, v zájmu usnadnění přechodu dětí z praktických do běžných škol.
- vii. Poskytnout cílenou finanční podporu občanským sdružením, která povedou informační kampaně seznamující romské rodiče s jejich právem na poslední slovo při rozhodování o vzdělání jejich dítěte a s výhodami integrace dětí z praktických škol v běžných školách. Poskytnout finanční podporu romským rodičům, kteří přihlásí své děti do integrovaných škol.
- viii. Všechny běžné školy by měly zaměstnávat romské asistenty ve snaze celkově usnadnit přechod Romů do běžných škol a pomoci romským dětem přizpůsobit se vyšším požadavkům běžných osnov.
- ix. Informace o žácích a jejich výsledcích by měly být shromažďovány a rozčleněny podle školy, typu školy, třídy, ročníku, pohlaví, jazyka, jímž dítě mluví doma, a národnosti.
- x. Výsledky integrace dětí z praktických škol do běžných základních škol každoročně zveřejňovat a analyzovat.

- xi. Vláda by měla všem dětem ze znevýhodňujícího prostředí včetně romských dětí umožnit v předškolním věku dva roky zdarma navštěvovat integrovanou školku při běžné základní škole.